

WYDZIAŁ IV

Krajowi

Zbigniew Maciej Gliwicz **21 II 1939–2 VI 2024**

Profesor Zbigniew Maciej Gliwicz to uznany w świecie znakomity polski hydrobiolog, ekolog i ewolucjonista. Urodził się w Warszawie i całe życie związał z tym miastem, a życie zawodowe – z Uniwersytetem Warszawskim.

W 1956 r. rozpoczął studia na Wydziale Budownictwa Okrętowego Politechniki Gdańskiej. Przerwał je po roku, by podjąć kolejne na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UW. W 1962 r. obronił pracę magisterską na temat zooplanktonu jezior tatrzańskich pod kierunkiem prof. Mariana Gieysztora, a po jego śmierci prof. Zdzisława Raabego. Następnie podjął studia doktoranckie w Katedrze Hydrobiologii UW. Promotorem był prof. Kazimierz Petrusiewicz we współpracy z dr Ewą Pieczyńską. Stopień doktora uzyskał w 1969 r., a tytuł profesora nauk przyrodniczych w 1991. Staż podoktorski odbył na stacji badawczej Smithsonian Tropical Research Institute w Panamie. W latach 1987–1990 był prodziekanem Wydziału Biologii Uniwersytetu Warszawskiego, a od połowy lat 80. XX wieku do 2009 r. – kierownikiem Zakładu Hydrobiologii UW. W tym czasie Zakład zyskał światową renomę i stał się rozpoznawalną jednostką badawczą na arenie międzynarodowej. W środowisku ekologów postrzegano prof. Macieja Gliwicza jako twórcę „warszawskiej szkoły limnologii”, której my, autorzy wspomnienia, jesteśmy jednymi z pierwszych adeptów i traktujemy to do dziś jako honor i przywilej. Profesor współpracował z wieloma naukowcami z całego świata, a instytucjonalnie – przede wszystkim z Instytutem Limnologii Maxa Plancka w Plön.

Był autorem lub współautorem ponad 200 publikacji naukowych z zakresu ekologii, w szczególności ekologii behawioralnej i ewolucyjnej organizmów wodnych, a także ekologii biocenoz strefy otwartych wód. Wśród

zainteresowań prof. Gliwicza znalazły się relacje roślinożerca-roślina i drapieżnik-ofiara, a szerzej kaskady troficzne w biocenozach wodnych: ryby drapieżne – ryby planktonożerne – organizmy zooplanktonowe – fitoplankton. Odkrył m.in. zależność między rozmiarami ciała filtratorów planktonowych a progową ilością pokarmu, czyli tą, przy której tempo wzrostu populacji jest zerowe, rzucając tym nowe światło na mechanizmy konkurencji ekologicznej. Odkrył mechanizm zakłócania przez nitkowate sinice procesu pobierania pokarmu (filtracji) przez wioślarki planktonowe. Zajmował się również mechanizmami wyboru ofiar przez zwierzęta drapieżne i obrony przed konsumentem: w postaci zmian morfologii, historii życia i zachowania. Jego badania dobowych migracji pionowych zooplanktonu w jeziorach tatrzańskich, opublikowane w „Nature”, dostarczyły mocnych i eleganckich argumentów wyjaśniających ewolucję tego fenomenu jako mechanizmu unikania drapieżnictwa. Opisał zjawisko „pułapki księżycowej”, wyjaśniając zbieżność w czasie okresowych załamów populacji zooplanktonu w afrykańskich zbiornikach zaporowych na rzece Zambezi z cyklem księżycowym.

Prof. Gliwicz, wraz z kilkoma innymi limnologami z tzw. Plankton Ecology Group, opracował model sezonowej sukcesji jeziornego planktonu przyjęty od połowy lat 80. XX wieku jako uniwersalny. Wzorec ten nadal obowiązuje, opisując dynamikę populacji fito- i zooplanktonowych w jeziorach strefy umiarkowanej, tzw. model PEG. Pracę cytowano ponad 2500 razy.

Oprócz badań podstawowych prof. Gliwicz testował przydatność metod biomanipulacyjnych, m.in. wykorzystujących ryby drapieżne oraz chemiczne ślady ich obecności i aktywności, a także kairomonów i sygnałów alarmowych do kontroli biomasy ryb planktonożernych, a w wyniku kaskadowych efektów – do zwiększenia efektywności kontroli biomasy fitoplanktonu przez roślinożerców planktonowych.

Prof. Gliwicz był zwolennikiem rozpatrywania problemów ekologicznych w świetle teorii ewolucji, czyli poszukiwania ultymatywnych przyczyn zjawisk ekologicznych. Jego prace dotyczą fundamentalnych kwestii z zakresu ekologii i biologii ewolucyjnej, stanowiąc przełom w badaniach ekologicznych i otwierając nowe perspektywy badawcze. Ogromny dorobek, cytowany dziesiątki tysięcy razy, uplasował prof. Gliwicza w czołówce polskich i światowych ekologów i limnologów. Dwukrotnie, według rankingu Scopus, znalazł się w gronie 2% najwybitniejszych uczonych świata reprezentujących wszystkie dyscypliny.

Ulubionym jego polygonem badawczym były jeziora mazurskie i tatrzańskie, ale część prac prowadził też w zbiornikach tropikalnych, słonych jeziorach i rzekach. Prowadził również w laboratorium, stosując oryginalną metodykę badawczą i najczęściej aparaturę skonstruowaną według własnej koncepcji.

Prof. Gliwicz był profesjonalnym i zaangażowanym dydaktykiem. Kształcenie studentów postrzegał jako misję; traktował ich poważnie i z szacunkiem, jednocześnie stawiając wysokie wymagania, a do zajęć był zawsze perfekcyjnie przygotowany. Jego inspirujące wykłady przyciągały licznych słuchaczy. Wielkim zainteresowaniem cieszyły się również zajęcia w terenie, które organizował i prowadził, proponując studentom realizację małych projektów badawczych. Wielu uczestników tych zajęć do dzisiaj wspomina to „terminowanie” w nauce, jakim był udział w kursach prowadzonych przez prof. Gliwicza. Był opiekunem kilkudziesięciu magistrantów, promotorem dziewięciu doktorantów, z których sześciu; wśród nich i my, autorzy wspomnienia, jest czynnymi naukowcami. Był promotorem doktoratu *honoris causa* Uniwersytetu Warszawskiego nadanego amerykańskiemu genetykowi ewolucyjnemu – prof. Francisco José Ayali.

Jako wyznawca i popularyzator darwinizmu współorganizował przez wiele lat wraz z kolegami z Uniwersytetu Jagiellońskiego, a przede wszystkim z nieżyjącym już prof. Adamem Łomnickim, „Warsztaty Biologii Ewolucyjnej”.

Prof. Gliwicz był członkiem Polskiego Towarzystwa Hydrobiologicznego, International Society of Limnology (SIL) i American Association of Limnology and Oceanography (ASLO), a od 1995 r. członkiem honorowym Ecological Society of America.

Od 1996 r. był członkiem korespondentem Wydziału IV – Przyrodniczego Polskiej Akademii Umiejętności, od 1994 r. członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk, a członkiem rzeczywistym od 2010 r. Był członkiem Wydziału II PAN – Nauk Biologicznych i Rolniczych (początkowo Wydziału Nauk Biologicznych), członkiem komitetów PAN: Biologii Teoretycznej i Ewolucyjnej (w latach 1988–2007 jako wiceprzewodniczący), Ekologii (od 1972 do 2008 r., w tym jako sekretarz w latach 1972–1976) i Badań Polarnych. Zasiadał w radach naukowych Instytutu Ochrony Przyrody, Instytutu Ekologii i Zakładu Badań Polarnych PAN.

Był członkiem komitetów redakcyjnych „Wiadomości Ekologicznych”, „Fundamental and Applied Limnology” / d. „Archiv für Hydrobiologie”, „Journal of Plankton Research”, haskiej „Hydrobiologia” i „Aquatic Biology”.

W 2010 r. otrzymał Nagrodę Prezesa Rady Ministrów za wybitny dorobek naukowy. Kilukrotnie był laureatem Nagrody Ministra Szkolnictwa i Edukacji Narodowej i nagród Rektora Uniwersytetu Warszawskiego za wyróżniające się publikacje. Otrzymał w 2001 r. „polskiego Nobla”, nagrodę Fundacji na rzecz Nauki Polskiej w dziedzinie nauk przyrodniczych i medycznych, a w 2009 r. medal im. Alfreda Lityńskiego nadawany przez Polskie Towarzystwo Hydrobiologiczne.

Był też laureatem kilku prestiżowych nagród międzynarodowych: Smithsonian Institution Award for Academic Achievement (1970), otrzymał medal Einara Naumana i Augusta Thienemanna „De limnologia optime merito” nadawany przez International Association of Theoretical and Applied Limnology SIL (1998), „Ecology Institute Prize in Limnetic Ecology” przyznawą przez International Ecology Institute (ECI) w 1997 r. Z nagrodą tą wiązało się zaproszenie do napisania książki w serii „Excellence in Ecology”. W 2003 r. ukazało się błyskotliwe i erudycyjne *opus magnum* prof. Gliwicza: „Between hazards of starvation and risk of predation: the ecology of offshore animals”, kompendium wiedzy na temat słodkowodnego planktonu.

Prof. Gliwicz otrzymał też w 2012 r., wspólnie z prof. Winfriedem Lampertem, wieloletnim dyrektorem Instytutu Maxa Plancka w Plön, współautorem wielu publikacji, a prywatnie przyjacielem, nagrodę im. Alfreda C. Redfielda przyznawaną przez Association for the Sciences of Limnology and Oceanography (ASLO). Szczególnym wyróżnieniem w uznaniu wkładu do nauki o planktonie jest nadanie przez autorów nowo opisanemu rodzajowi okrzemek nazwy *Gliwiczia*.

Prof. Gliwicz był nieprzeciętnie utalentowanym badaczem, tytanem pracy, niezwykle kreatywnym, rzetelnym, wymagającym od siebie i innych. Jak napisano na dyplomie towarzyszącym nagrodzie International Ecology Institute „Maciej Gliwicz has always been in favor of unusual ideas, and, with his legendary enthusiasm, he has become a creative and thoughtful leader in evolutionary aquatic ecology”.

Z odejściem prof. Gliwicza polskie i międzynarodowe środowisko naukowe utraciło wielkiego formatu naukowca, prawdziwego pasjonata, inspirowaną osobowość i niepodważalny autorytet.

Joanna Pijanowska, Piotr Dawidowicz